

КОНСУЛТАЦИИ

Игнат Папазов

НАЦИОНАЛНИЯТ БАНКОВ СМЕТКОПЛАН – КОЛИЗИЯ МЕЖДУ СЪДЪРЖАНИЕ И ПРАКТИЧЕСКИ РЕАЛНОСТИ

Банковият сметкоплан представлява отраслов счетоводен стандарт, адаптиращ Националния сметкоплан към специфичните потребности на банковия инструментариум и отчетност. Той е създаден в отговор на предизвикателствата на времето в условията на постепенна модернизация на финансово-кредитния сектор и свързаното с нея унифициране на счетоводната интерпретация в банките. Разгледаният отраслов стандарт компилира действащите до началото на прехода към модерно банкиране четири сметкоплана – на БНБ, ДСК, известната към съответния момент Българска външнотърговска банка и останалите търговски банки. Предлагането на банковия сметкоплан като техен обобщен израз е първата сериозна крачка в изграждането на качествено нова визия на счетоводната отчетност в банките.

През годините конфигурацията на стандарта претърпя редица изменения, детерминирани от непрекъснато нарастващите информационни потребности на банковия мениджмънт. Някои от актуализациите провокират изява на субективни становища с оглед евентуални последващи допълнения и корекции, предвид статуса на банковия сметкоплан като отворена система, подлежаща на периодично обновление.

JEL: M41; G28

С усложняването на общественно-икономическите отношения, при обективно налагащото се конкретизиране на бизнеса се въвеждат и качествено нови технологии за обслужване на клиентския поток в отделните банки. На този фон банковият сметкоплан се възприема като прагматичен стандарт, осигуряващ ефективност и автоматизъм на счетоводния процес в банковите звена. "Счетоводният стандарт е замислен като технологично разписание на информационните потоци в съвременната банка."¹

Банковата счетоводна отчетност и система трябва да са организирани принципно еднакво във всяка финансова институция предвид максималната им идентика с приложимите отчетни стандарти. При все че банковият сметкоплан се дефинира като *своеобразен аналог на Националния единен счетоводен стандарт специално за нуждите на банковия инструментариум*, той претърпява редица актуализации, звучащи по-скоро като *анонс* в рамките на задълбочаващата се модернизация в сектора. Съдържателните промени в конфигурацията на сметкоплана бяха детерминирани от процесите на обединяване на банковата информационна система – счетоводна и оперативна информация в единно цяло, комплекс от взаимосвързани процедури. Целта е постигането на

¹ Хърсев, Е. и др. Наръчник по банкови операции. С., 1996, с. 2.

уникално съчетание между диспонираните в отрасловия стандарт синтетични сметки и възприеманата практика на диферентно отразяване на банковите операции при максимална пълнота на оперативната отчетност. Осигурява се т.нар. *гъвкавост на периодичната отчетност* и се подобряват възможностите за акумулиране на инцидентна, в т.ч. превантивна, информация за нуждите на банковия мениджмънт. Получената резултатна информация несъмнено рефлектира върху адекватността на промените в банковите счетоводни регистри.

Посочените позитивни становища относно съдържателните предимства на банковия стандарт в съвременните условия в известна степен се деформират от някои *странности и пропуски*. Те именно провокират излагане на субективно мнение с оглед дезигнацията и отстраняването им, придаването на актуален практически облик на сметкоплана.

В раздел 1 - *“Сметки за капитал”*, трябва да се направи счетоводна делимитация на *разчетните отношения между новосъздадени търговски банки и участващите във формирането на капитала им учредители*. Подобно отграничение би било допустимо при евентуална промяна в правния статус на учредителите, възприет в *Търговския закон, гл. 14 “Акционерно дружество”*. В упоменатия закон, чл. 160(1) е надлежно посочено, че учредители са лицата, *записали акции на учредителното събрание - трактовка, която приравнява учредителите с акционерите на търговската банка*.

Следователно учредителите са *правно задължени* да придобият/закупят съответна част от капитала на банката – тази постановка *влиза в рационално противоречие* с реалния правен статус въобще на учредителите на конкретно акционерно дружество, *измерим главно с подписване на заявлението за учредяване на дружеството*. По-подходящо е да се възприеме презумпцията, че *участието на учредителите в набирането на основния банков капитал ще бъде обективиран външен израз на тяхната воля, а не правно изискуемо, по закон действие*. В противен случай се стига до необосновано аналогизиране на понятията “учредители” и “акционери”, особено като се има предвид, че *акционерите са лицата, които са заявили, че ще закупят капитал, упражнявайки правото си на подписка*. “Искането (подписката) се извършва *по реда, определен от устава на финансовата институция*.”² В такъв случай, ако в банковия устав е процедурно регламентирано участието на учредителите в разпределянето на основния капитал, трябва да се предвидят подходящи счетоводни сметки за *отразяване номиналната стойност на учредителните вноски* – например към група 10 – “Капитал”, подгрупа 101 – “Основен капитал” може да се диспонира *сметки 1013 – “Основен капитал – поискан от учредители” и 1014 – “Основен капитал – внесен от учредители”*.

Подобна актуализация ще доведе до промяна в шифъра на съдържащите се в посочената подгрупа сметки, характеризиращи двете състояния на

² Хърсев, Е. и др. Наръчник по банково счетоводство. С., 1993, с. 1-3.

основния банков капитал – те ще се ранжират според логическата последователност и обвързаност между отчетните обекти и по-конкретно ще се видоизменят в *сметка 1011 – “Основен капитал – поискан, но невнесен”* и *сметка 1012 – “Основен капитал – поискан и внесен”*.

При евентуалното включване на сметка 1013 в рамката на отрасловия стандарт е желателно и паралелното обособяване на *разчетна счетоводна сметка, явяваща се контрапост (кореспондираща – б.а., И. П.) на капиталовата*. Такава роля може да се вмени на сметка, фигурираща в счетоводната подгрупа 426 – *“Вземания по записани дялови вноски”* на банковия сметкоплан. Счетоводният диферанс на разчетите с учредителите и акционерите на новоconstитуираната банка ще се осигури посредством *сметка 4262 – “Поискан, но неплатен капитал от учредители/ Вземания по учредителни вноски”*. Презумптивната отчетна интерпретация, базирана на изложените аргументи, ще се сведе до *дебитиране на сметка 4262* със съответното определение и заверяване на предложената *сметка 1013 – с номиналната стойност на дължимите учредителни вноски*.

Съгласно *чл. 7(3) от Закона за кредитните институции* вноските срещу записаните акции до размера на минимално необходимия капитал могат да са само парични и отразяването им от учредителите ще се изрази в *дебита на сметки от раздел 5 – “Сметки за финансови средства”*, подгрупи сметки 501 – *“Каса в лева”* или 509 – *“Други парични средства”* и *кредита на сметка 4262 – “Поискан, но неплатен капитал от учредители”*. Успоредно с горната счетоводна статия, идентично на операциите по набиране на капитала от акционерите ще се отрази и *съпътстващата трансформация на учредителните вноски от поискан във внесен капитал, минаваща в дебита на сметка 1013 – “Основен капитал – поискан от учредители”* и *кредита на сметка 1014 – “Основен капитал – внесен от учредители”*.

Разгледаните вариации са резонни и могат да се третират като опит за счетоводна дескрипция на правния статус на учредителите на акционерно дружество, респ. търговската банка. Освен това “счетоводното характеризирание на собствения банков капитал е потребно както от гледна точка на имущественото състояние на отделната банкова институция, така и от гледна точка на взаимоотношенията с конкретните собственици”.³ Тъждествена на изложеното становище е практическата необходимост от диференциация между учредителите и акционерите главно при формирането на капитала във финансовите институции. Постигнатият диастатичен ефект ще бъде пряко свързан с постановките на *чл. 178(1) от Търговския закон*, регламентиращ, че акционерните дружества могат да издават и *привилегирани акции*.

Тези специфични по своя режим ценни книжа осигуряват *гарантиран или допълнителен дивидент по чл. 182(1) от цитирания закон* и ще представляват *деиктичен материален израз на волеизявлението на*

³ Меразчиев, В., Г.Баташки. Банково счетоводство. Свищов, 2000, с. 18.

учредителите с оглед неговата значимост и задължителност при образуване на търговското дружество "банка". Разбира се, отправените предложения, съчетани с практико-приложен анализ, ще постигнат чувствителен ефект при адекватна актуализация на текстовете от Търговския закон, засягащи акционерните дружества в частта за учредителите и тяхната отговорност. При поставяне на акцент върху дефиницията на капитала като стойностен израз на правния произход на банковото имущество, сметките 1013 и 1014 ще спомогнат за директното отграничаване участието на учредителите в капиталовото формиране.

Съдържателен пропуск на банковия стандарт е *липсата на счетоводна сметка за отразяване на ликвидационния капитал в търговската банка.* Необходимостта ѝ може да се обоснове с текст от Закона за кредитните институции – чл. 37(1), според който "след отнемане на лиценза на банка БНБ отправя искане до търговския регистър за вписването на прекратяването на дейността и за обявяването ѝ в ликвидация". Освен това самият факт на отнемане на банковия лиценз поставя съответната институция в *режим на ликвидация.* Тази процедура налага *основният банков капитал да се трансформира в ликвидационен* – всеки един от собствениците на банката *автоматично добива правото на ликвидационен дял от посочения капитал, номинално съразмерен на притежаваните от него акции.*

Отсъствието на подходящи сметки за фиксирането на подобен отчетен обект ограничава информационните възможности на отрасловия стандарт при валидация на ликвидационните процедури. Въпросната счетоводна сметка може да се заимства от Националния сметкоплан и ще се разположи в *група сметки 10 - "Капитал"* на банковия стандарт с шифър *104 и наименование "Ликвидационен капитал"*. При запазване на принципно установената в търговските предприятия практика за отчитане на ликвидационния капитал величината му в търговската банка ще бъде *счетоводно изразена по дебита на съответните сметки от подгрупа 101 – "Основен капитал" срещу кредитиране на сметка 104 – "Ликвидационен капитал"*. Оттук при пропорционалното разпределяне на ликвидационните квоти между собствениците *сметка 104 ще се задължи срещу заверяване на счетоводни сметки предимно от група 50 – „Парични средства“ на банковия сметкоплан.*

В хода на обичайната си дейност търговските банки поддържат разнообразни разчетни отношения с трети лица – контрагенти с рефлексия върху материално-техническото им осигуряване. Предвидените за отчитането им сметки се съдържат в подгрупа *401 – "Доставчици" към раздел 4 – "Сметки за разчети"* на банковия стандарт. Откритите към нея синтетични сметки обаче не осигуряват фрагментирана информация по отделни банков контрагенти и предмет на разчетите. Банковите звена не само оказват, но и са ползватели на широка гама от услуги, оферирани от частни, предимно охранителни фирми, пощи и далекосъобщения, Интернет и софтуерни фирми и редица други – всички те могат да се третират като *доставчици на услуги*

за банките и счетоводно да се обединят в *сметка 4013* с идентично наименование.

Отчетно-информационната характеристика на разчетите с банковите доставчици ще има позитивен ефект, ако се допълни и със сметка за отразяване на разчетите с т. нар. *доставчици на ценни книжа*. Такива могат да са *лицензираните печатници, на които банките възлагат отпечатването на собствени емисии ценни книжа* – акции и облигации. Сметката, чрез която ще се моделират подобни операции, може да се въведе по примера на Националния сметкоплан с *шифър 4014 и възприетото определение*. При всички случаи на възникване на задължения от посочените видове сметки 4013 и 4014 ще се кредитират срещу дебитиране на различни сметки според характера на разчетите – *главно от раздел 6 – “Сметки за разходи” на банковия сметкоплан*.

Фрапантен, неаргументиран в правно-счетоводен аспект е *пропускът на подгрупа сметки 411 – “Клиенти”* в разчетния раздел на сметкоплана. Създава се впечатлението, че банковите звена или не поддържат разчети с клиенти, или, ако са налице такива, уреждането им се реализира своевременно. Нереалистично е да се възприеме разчетна технология, която изключва евентуалните времеви разлики между възникването на контракта и неговото последващо изпълнение. В подкрепа на описаните допустими обстоятелства ще се възприеме и въвеждането на счетоводната подгрупа 411 в номенклатурата на сметкоплана. Тя ще осигурява *отчитането на неинкасираните банков вземания по реда на договорното информационно обслужване, поместването на обяви в собствения банков бюлетин и т.н.*

Актуализацията ще е в синхрон с постепенното превръщане на банката в “универсален супермаркет” за услуги, имащ необходимата правна регламентация и квалификация. Във връзка с това *подгрупа сметки 411 – “Клиенти”* ще кореспондира със *сметки от раздел 7 – “Сметки за постъпления (приходи), група 70 – “Постъпления от продажби”, по-конкретно сметките 7030 – “Постъпления от продажби на услуги” и 7090 – “Други постъпления”*. Счетоводната интерпретация изисква *дебитиране на подгрупа сметки 411 и кредитиране на сметки 7030 или 7090 при възникване на конкретен разчет*. Инкасирането на банковото вземане ще мине в кредита на разгледаната счетоводна подгрупа 411 и *дебита на сметки от подгрупи 501 – “Каса в левове” и 503 – “Разплащателни сметки в левове”*. От своя страна салдата (остатъците) по сметките от група 70 ще се прехвърлят в резултата от банковата дейност в края на отчетния период – като критерий за установяване относителния дял на посочените разчети в общия обем на банковите операции.

Доминантно значение за разширяването на гамата от банков услуги и свързаното с него усъвършенстване в счетоводното моделиране на операциите има утвърденият *Закон за паричните преводи, електронните платежни инструменти и платежните системи*. Той урежда правния

режим по издаването и използването на един съвършено нов за банковия сектор платежен инструмент, каквито са *електронните пари*. Последните са сведени до *практическата възможност на държателя им да извършва плащания* до размера на покритието им. За тази услуга последният дължи/заплаща на емитента на електронните пари възнаграждение, уредено в договора за поръчка между страните.

Разгледаната актуализация с категоричната си правна регламентация поставя изискването за *избор на конкретна, отговаряща на статуса на електронните пари счетоводна сметка*. Обстоятелството, че издателят е единствено емитент на платежните инструменти, а плащания чрез тях реализира държателят им (чл. 35 (1) от Закона – б.а, И. П.) дава основание *електронните пари да се възприемат като документи под особена отчетност в търговската банка*. В случая банката е емитент на електронните пари и се категоризира в *довереник на своя клиент – възложител на емисията*. Правата и отговорностите на страните по съответната емисия, в частност банката, произлизат от споменатия договор за поръчка и са конкретизирани в чл. 40 (1) на Закона за паричните преводи. *електронните платежни инструменти и платежните системи*. За банката-довереник тези активи са чужди от гледна точка на собствеността и правото на разпореждане и плащане с тях принадлежи на държателя, респ. клиента, от чиято банкова сметка се осигурява покритието на електронните пари.

Следователно подходящ счетоводен израз на този вид платежни инструменти може да осигури *сметка от група 91 – “Чужди материални и нематериални активи”* на отрасловия стандарт и по-точно *активната задбалансова сметка 9180 – “Документи под особена отчетност”*. Предложената счетоводна сметка ще се дебитира при издаване на електронни пари – с номиналния размер на получената/блокираната за емитирането им сума, в кореспонденция със счетоводния контрапост на всички активни задбалансови сметки с шифър 9998 – *“Обща пасивна кореспондираща задбалансова сметка”*. За извършените чрез съответния инструмент трансакции ще бъде направено обратно счетоводно записване - със стойността на плащанията. Редно е да се отбележи, че посочената сметка може да има само *дебитен остатък, измерим с т.нар. оставаща стойност на електронните пари, съхранени върху инструмента*.

Акцентът, поставен върху анализираниите проблеми, не изчерпва възможните варианти за тяхното прагматично решаване. Целта на отправените препоръки и свързаните с тях счетоводни вариации е практикопознавателна и детерминирана от същността на банковия сметкоплан като периодично обновяваща се система за информационно осигуряване на управленския екип в търговските банки.

30.VIII.2007 г.